Risâlelerde Mutezile eleştirisi

Yaşar Bey: “Mu’tezile mezhebinin Üstad Bedîüzzaman’ca eleştirilen görüşleri nelerdir?”

Mutezile lügatte “ayrılanlar” demektir. Başta kader ve kaza olmak üzere bazı itikadî konulardaki görüşleriyle ehl-i sünnetten ayrılırlar.

Bu mezhebin kurucusu Vasıl bin Ata’dır (Ölümü: 748). Vasıl, hocası Hasan-ı Basrî’nin meclisinde büyük günah işleyenin iman durumu tartışılırken kendi kanaatini ortaya koymuş ve bu kanaati dolayısıyla da hocasının meclisinden ayrılmıştır. Ardından hocası Hasan-ı Basrî “Vasıl bizden ayrıldı” (i’tezele annî) ifadesini kullanmıştır. Bu ifadede geçen ayrıldı ifadesi, zamanla ayrılanlar (Mu’tezile) anlamında bu mezhebin adı olmuştur.

MU’TEZİLE İTİKADINDA BEŞ ESAS

1- Tevhid: Allah’ın isimleri zatı ile aynıdır. Allah’a Allah’ın zatından ayrı sıfat izafe etmek Allah’ın birliği ile bağdaşmaz. Dolayısıyla Allah’ın zatının dışında Allah’a sıfat izafe edilmemek gerektir.

2- Adalet: Mu’tezile’ye göre insan hürdür ve kendi fiilini kendisi yaratır. Eğer insan kendi davranışlarını kendisi yaratmasaydı, davranışlarından sorumlu olmazdı. Bu durumda da insanları davranışları dolayısıyla cezalandırmak zulüm ve adaletsizlik olurdu. Oysa Allah adildir. Hiçbir şekilde zulmetmez.

3- El-Vaad ve’l-Va’îd: Allah vaadinde hulf etmez. İyi iş yapanlar ahirette mükâfat görecekler, kötü iş yapanlar ise ceza göreceklerdir.

4- El-Menzile beyne’l-Menzileteyn: Büyük günah işleyenler Mu’tezile mezhebine göre iman dairesinden çıkarlar. Fakat inkâr etmedikçe küfre de girmiş olmazlar. İman ile küfür ortasında bir yerdedirler. Bunlara fasık denilir. Bir kişi mü’min de olsa tövbe etmezse günahlarından dolayı ceza görür. Bir kişinin mü’min sayılabilmesi için kalben inanması, inancını dili ile ikrar etmesi ve amel ile de yaşaması gerekmektedir.

5- İyiliği emretme ve kötülükten sakındırma: Her Müslüman iyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmakla mükelleftir.

ŞERRİN İCADI ŞER MESELESİ

Her ne kadar günümüzde Mu'tezile mezhebinin mensubu kalmamışsa da, fikir ve görüşlerinin bilinmesi, doğrunun bulunması açısından faydadan uzak değildir. Mu'tezile'nin, iman ve itikat sahasında ehl-i Sünnete aykırı görüşleri vardır. Bu görüşler üzerinde Üstad Bedîüzzaman Hazretlerinin kaydettiği eleştirileri kısaca arz edelim:

1- Mu'tezile imamları Allah'ı kötülüklerden takdis ve tenzih etmek için şerrin îcâdını Allah'a vermiyorlar ve "Beşer, kendi fiillerinin yaratıcısıdır" diyorlar. Oysa ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat, hayrın da, şerrin de Allah tarafından yaratıldığına inanır.

Üstad Bedîüzzaman ehl-i Sünnet inancını şöyle savunur: Allah'ın şer yaratması Allah için bir eksiklik değildir ki Allah'ı tenzih etmeyi gerektiren bir konu olsun. Çünkü şer olan, şerri yaratmak değil; şerri işlemektir. Zîrâ yaratmak genel neticelere bakar. Her bir şer yaratılış itibariyle, çok hayırlı neticelerin ilk adımlarını teşkil eder. Meselâ ateşin yüz hayırlı neticeleri vardır. Fakat yanlış tercihi yüzünden ateşten zarar gören, meselâ yemeğini pişiren ateşe elini sokan bir adam, ateşte elini yaksa, "Ateşin yaratılışı şerdir." diyemez.1

Mu'tezile, insanların kendi fillerinin yaratıcısı olduğu hükmünü, Cenâb-ı Hakk'ı kötülüklerden tenzih etmek için vermiştir. Cenâb-ı Hakk'ı noksanlıklardan tenzih muhabbeti itibariyle mazurdur.2 Fakat bu fikir düşüncenin tefrit noktasıdır.3 Zîrâ, Allah'ı kötülüklerden tenzih etmek için "Çirkin şeylerin yaratılması Allah'a ait değildir" demeye gerek yoktur. Çünkü kötülük de olsa herhangi bir şeyin yaratılışını Allah'tan başkasına vermek mümkün değildir.

Bedîüzzaman'a göre her şeyin biri mülk, diğeri melekût; yani biri dış, diğeri iç olmak üzere iki ciheti vardır. Mülk ciheti aynanın arka yüzü gibidir ki, bazen eşyanın kabiliyetinden kaynaklanan çirkinlikler görünmektedir. Fakat melekût ciheti aynanın şeffaf yüzü gibi, her şeyde ve her zaman güzeldir ve şeffaftır. Öyle ise mülk cihetinde çirkin görünen bir şeyin yaratılışı hakîkatte çirkin değil, güzeldir; güzellikleri tamamlamak içindir.4

EHL-İ SÜNNETİN ÇİZGİSİ DOĞRU

2-Tabiatçılar sebeplere hakiki tesir veriyorlar. Mecusiler biri şer için, biri hayır için olmak üzere iki yaratıcıya inanıyorlar. Mu'tezile de "Kulun irâdî fiillerinin yaratıcısı kuldur" diyor. Ehl-i Sünnete göre ise Allah birdir; insanın bütün fiillerini ve her şeyi yaratan Allah'tır.

Bedîüzzaman'a göre, ilk üç görüşte hatâ vardır. Üçü de haddini aşmaktadır.5 Bu yanlış vehimleri düzeltmek ve ehl-i Sünnet çizgisinin doğruluğunu göstermek için

Bedîüzzaman şu tespitlerde bulunur:

İnsanın sıfatları küçücüktür; eşya ile birden değil, sıra ile ve nöbetleşe meşgul olmaktadır. Sonra; insanın kıymetini belirleyen mahiyetidir. Mahiyeti ise gayreti nispetinde değerlidir. Gayreti de gayesine göre değer kazanır. Bir diğer husus; insan hangi şeyle ilgilense ona bağlanır ve onda kendini kaybeder. İnsanın küçücük şeyleri büyüklere vermek istemeyişi bundandır. Bir diğer mesele ise, insan Cenab-ı Hakk'ı kendi sıfatları ölçüsünde düşünüyor, hatâ ediyor.

Çünkü Cenab-ı Hakk'ın sıfatları kayıt ve sınır altına alınmaz. Cenab-ı Hakk'ın kudreti, ilmi, irâdesi güneşin ışığı gibi bütün varlıkları birden sarar. Hiçbir şeyle ölçülemez. Sonra; Allah'ın kudreti en önce eşyanın iç yüzünü etkiler. Eşyanın iç yüzü ise her halde güzel ve şeffaftır. İnsanın zihni ve fikri, Cenab-ı Hakk'ın azametine bir ölçü bulacak genişlikte değildir. Cenab-ı Hak varlıklara aslâ kıyas edilmez. Vacibi mümkine kıyas etmekten gülünç şeyler çıkar. İşte tabiatçıların vehimleri, Mecusilerin hataları ve Mu'tezile'nin yanlış hükümlerinin altında yatan sebepler bunlardır. Bu tür vehimlere bazen mü'minler de vesvese cihetiyle maruz kalmaktadırlar. Dikkat etmek lâzımdır.6

BÜYÜK GÜNAH İŞLEYENİN DURUMU

3-Mu'tezile imamları, "Büyük günah işleyen bir mü'minin imanı gider" diyorlar. Oysa ehl-i Sünnet inancına göre, amel imandan bir cüz olmadığından, büyük günah işleyen kimse işlediği günahı helâl saymadıkça dinden ve imandan çıkmaz.

Üstad Bedîüzzaman ehl-i Sünnet inancının doğruluğunu şöyle açıklar: İnsan nefsi hazır bir dirhem lezzeti gelecekteki, görünmeyen tonlarla lezzete tercih edebildiği gibi, hazır bir tokat korkusundan, ileride bir sene azaptan daha ziyade çekinir. İnsanda hissiyat galip olsa aklın muhakemesini dinlemez. Heves ve vehmi hükmeder ve az bir hazır lezzeti, ilerideki gayet büyük mükâfata tercih eder. Nefis de yardım etse, iman mahalli olan kalp ve akıl susarlar, çünkü mağlup olurlar. Şu halde büyük günahları işlemek imansızlıktan gelmiyor; hissin, hevesin ve vehmin gâlip olmasıyla akıl ve kalbin mağlûbiyetinden ileri geliyor.7

4-Mu'tezile imamları derler ki: "Eşya kendi zatında âhiret ve hakikat itibariyle ya iyidir, ona binaen emredilmiştir. Ya da kötüdür, ona binâen yasaklanmıştır. Yani iyilik ve kötülük eşyanın zâtında vardır. Allah'ın emretmesi veya yasaklaması ona bağlıdır." Oysa ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat der ki: "Cenab-ı Hak bir şeye emrederse o şey güzel olur. Yasaklarsa o şey çirkin olur. Yani güzellik Allah'ın emri ile, çirkinlik de Allah'ın yasaklaması ile ortaya çıkar."

Ehl-i Sünnetin daha isâbetli olduğunu kaydeden Bedîüzzaman Hazretleri, namazdaki vesveseyi yenmenin de ehl-i Sünnetin anlayışına göre mümkün olduğunu beyan eder. Yani güzellik ve çirkinlik Allah'ın emrine göre anlaşıldığından, meselâ kulun bilgisi dışında ibâdet bozucu bir durum meydana gelmiş olsa, daha sonra anlaşılması da zor olsa, bu durum ibâdeti bozmaz, Cenab-ı Hakk'ın kabul etmesi umulur.8

CENNET VE CEHENNEM ŞU AN MEVCUT MUDUR?

5-Mu'tezile, "Cehennem sonradan yaratılacaktır" der. Oysa ehl-i Sünnete göre Cennet ve Cehennem şu an mevcuttur.

Bedîüzzaman ehl-i Sünnetin görüşünün doğruluğunu şöyle açıklar: Biri büyük, biri küçük olmak üzere iki Cehennem vardır. Küçük Cehennem, dünyanın merkezinde varlığı bilimsel olarak da ispatlanan ve dünya ateşinden iki yüz bin derece daha şiddetli olan ateş küredir. Büyük Cehennemin vazîfelerini berzah âleminde küçük Cehennem yapmaktadır. Allah'ın emri geldiğinde üzerinde yaşayan insanları haşir meydanına dökecek olan dünya, aynı anda karnında taşıdığı küçük Cehennem'i de büyük Cehennem'e teslim edecektir.

Büyük Cehennem, elektrik lambalarının fabrikasının kazanı hükmündedir. Âhirete bakan gökyüzündeki yıldızlar ateşi ve harareti büyük Cehennem'den, nur'u da Cennetten almaktadırlar.9

KADER MESELESİ

6-Mu'tezile kaderi inkâr eder. Kurşunla ölen birisi için Mu'tezile, "İsabet almasaydı ölmeyecekti" der. Oysa ehl-i Sünnete göre kadere iman, iman esaslarındandır. Böyle birisine ehl-i Sünnet: "İsabet almasaydı, ölmesi bizce meçhuldür" der.

Bedîüzzaman Hazretlerine göre, kaderin sebep ve sebebin sonucunda meydana gelen olayla alâkası birdir. Yani, kader onun ölmesini, onun tüfeğiyle tâyin etmiştir. Tüfek atılmadığı farz edildiğinde, o vakit kaderin de bu noktada olmadığı farz edilmiş olmaktadır. Bu durumda adamın ölmesine ne ile hükmedilecektir? Elbette meçhuldür. Yani ehl-i Sünnet görüşünde ve inanç çizgisinde isabetlidir.10

Dipnotlar:

1- Lem'alar, s. 80.
2- Mektûbât, s. 437.
3- İşârâtü'l-İ'câz, s. 30.
4- İşârâtü'l-İ'câz, s. 73.
5- Muhâkemât, s. 114,

6- İşârâtü’l-İ’câz, s. 76;109
7- Lem’alar, s. 80, 81,
8- Sözler, s. 250
9- Mektûbât, s. 15,
10- Sözler, s. 431